

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ,
ДЕТЕКТИВНОЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ПЕНІТЕНЦІАРНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Навчально-методичний посібник

*Для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії,
спеціальність – 081 «Право»*

Одеса
Фенікс
2021

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 1 від 21 вересня 2021 р.)

Автори:

Аркуша Лариса Ігорівна, завідувач кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;

Федчун Наталія Олександрівна, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент;

Дикий Олег Вікторович, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент;

Д'ячкова Марія Олегівна, завідувач відділу аспірантури та докторантури Національного університету «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук;

Пожар Вадим Георгійович, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент.

Рецензенти:

Балобанова Дар'я Олександрівна, професор кафедри кримінального права і кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент.

Цехан Дмитро Миколайович, доцент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент.

Пенітенціарна теорія і практика та права людини : навч.-метод. посібник : для здобувачів вищої освіти ступеня д-ра філософії, спец. – 081 «Право» [Електронне видання] / Л. І. Аркуша, Н. О. Федчун, О. В. Дикий, М. О. Д'ячкова, В. Г. Пожар / НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2021. – 43 с. – Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/16153>, <https://doi.org/10.32837/11300.16153>

ISBN 978-966-928-780-9

У навчально-методичному посібнику висвітлено проблеми та стандарти обмежень прав засуджених в контексті сучасної концепції прав людини у світовій і національній доктрині та практиці, а саме: становлення та розвиток теорії прав людини у пенітенціарній сфері; універсальні, регіональні та національні стандарти додержання прав засуджених та узятих під варту; стандарти обмежень прав засуджених у практиці Європейського суду з прав людини; проблема гуманізації кримінально-виконавчого законодавства України. Наводяться скорочені тексти лекцій, плани практичних занять, завдання для самостійної роботи, перелік навчальних тем і питань для підсумкового контролю знань та вмінь. Зібрано перелік спеціальної літератури та Інтернет-ресурсів, корисних для продукування нових ідей, релевантних потребам пенітенціарної теорії і практики.

Розраховано для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (денної, вечірньої та заочної форми навчання) Національного університету «Одеська юридична академія» за спеціальністю 081 «Право».

УДК 343.8:341.49

ISBN 978-966-928-780-9

© Л. І. Аркуша, Н. О. Федчун, О. В. Дикий, М. О. Д'ячкова, В. Г. Пожар, 2021

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчальна дисципліна **«Пенітенціарна теорія і практика та права людини»** призначена для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (денної, вечірньої та заочної форми навчання) Національного університету «Одеська юридична академія» за спеціальністю 081 «Право».

Актуальність навчальної дисципліни. Ключовим завданням правової політики сучасної України є формування системи виконання кримінальних покарань, з урахуванням кращих зразків вітчизняного та зарубіжного досвіду, а також міжнародних стандартів. Аналіз існуючої ситуації показує, з одного боку, значні здобутки, а з іншого – невирішені проблеми, що впливають на ефективність кримінальних покарань.

Про наявність окремих об'єктивних та суб'єктивних прорахунків під час реформування Державної кримінально-виконавчої системи свідчать численні звернення засуджених до Європейського суду з прав людини та характеристики прийнятих рішень. Такий стан справ не лише зменшує результативність кримінально-виконавчої політики України, але й шкодить іміджу нашої держави на міжнародній арені. Викладене обумовлює необхідність удосконалення теоретико-прикладних інструментів забезпечення виправлення та ресоціалізації засуджених, в першу чергу через суворе дотримання визнаних міжнародною спільнотою стандартів правообмежень, а також дієвих («працюючих») механізмів захисту прав людини в разі їх порушення.

Мета навчальної дисципліни. Метою вивчення навчальної дисципліни є формування уявлення щодо сучасної концепції прав людини та стандартів обмежень прав засуджених у своїй діалектичній єдності та взаємозв'язках; розвиток компетентності для продукування нових ідей, релевантних потребам та викликам сучасної пенітенціарної теорії і практики.

Внаслідок вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти буде здатним продемонструвати такі **результати навчання:**

- застосувати сучасні інформаційні технології для пошуку, обробки та організації наукової інформації щодо захисту прав людини;
- інтерпретувати сучасні гуманітарні дискурси та основні положення концепції прав людини а також практику Європейського суду з прав людини щодо засуджених;
- розробляти та застосовувати наукову методологію дослідження механізмів захисту прав людини;
- визначати особливості сучасних загальнотеоретичних концепцій у сфері захисту прав людини;
- демонструвати інтегральне розуміння закономірностей та тенденцій розвитку пенітенціарної теорії і практики та прав людини;
- пояснювати та інтерпретувати різні прояви правової ідеї та сучасної правової системи в сфері захисту прав людини;
- демонструвати глибинне розуміння доктрини прав людини, людиномірності та людиноцентризму, правової політики та способів реалізації правових приписів щодо виконання кримінальних покарань;
- розв'язувати наукові проблеми пенітенціарної теорії і практики та прав людини;
- пояснювати фундаментальні аспекти пенітенціарної теорії і практики та прав людини;
- розкривати та застосовувати міждисциплінарні знання та творчі здібності до формування нових наукових ідей в сфері захисту прав засуджених;
- концептуалізувати відомості про вітчизняне правове регулювання захисту прав засуджених;
- узагальнювати закономірності розвитку українського права, регламентуючого захист прав засуджених, визначати організаційно-правові прогалини, проблеми пенітенціарного впливу на засуджених та пропонувати шляхи їх вирішення;

- інтегрувати знання і вирішувати комплексні дослідницькі задачі, пов'язані з загальнотеоретичними та практичними аспектами захисту прав засуджених;
- удосконалювати існуючі філософсько-правові, теоретичні та практичні концепти, конструкти та теорії в сфері захисту прав засуджених;
- адаптувати наукові здобутки та навички наукового обґрунтування до формування пропозицій щодо вдосконалення пенітенціарної теорії та сучасних механізмів захисту прав людини.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДІСЦИПЛІНИ

Тема 1. Основи сучасної концепції прав людини

1. Генезис концепції прав людини
2. Права людини і природне право
3. Універсальна концепція прав людини і культурний релятивізм
4. Концепція поколінь прав людини

Тема 2. Універсальні міжнародно-правові стандарти і механізми захисту прав людини

1. Джерела універсальних міжнародно-правових стандартів прав людини
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.)
3. Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: порядок розгляду індивідуальних повідомлень
4. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (1984 р.)

Тема 3. Європейські стандарти і механізми захисту прав людини

1. Захист прав людини в рамках Ради Європи: порівняльний аналіз з іншими регіональними механізмами
2. Джерела формування європейських стандартів прав людини в сфері кримінального правосуддя
3. Діяльність Комітету з попередження катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання
4. Проблема конкуренції двох європейських систем захисту

Тема 4. Стандарти прав ув'язнених, прийняті в системі ООН

1. ООН у забезпеченні міжнародно-правових стандартів прав людини
2. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (2015 р.) («Правила Н. Мандели»)
3. Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.)
4. Міжнародні стандарти управління пенітенціарними установами

Тема 5. Стандарти прав ув'язнених, прийняті в системі Ради Європи

1. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини (1950 р.) та Європейська конвенція про попередження катувань і нелюдського або принижуючого гідність поводження і покарання (1987 р.)
2. Європейські пенітенціарні правила
3. Основні принципи поводження з ув'язненими (Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р.)
4. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи стосовно системи ув'язнення та поводження з небезпечними злочинцями від 24 вересня 1982 р.

Тема 6. Міжнародно-правові стандарти поводження із засудженими до альтернативних видів покарання

1. Проблема зменшення тюремного населення
2. Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (1990 р.) (Токійські правила)
3. Європейські положення щодо громадських санкцій і заходів (1992 р.)
4. Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (1964 р.)

Тема 7. Стандарти обмежень прав засуджених у практиці Європейського суду з прав людини

1. Поняття «абсолютно необхідного» застосування сили та «суворої відповідності» застосовуваної сили досягненню цілей
2. Доктрина «мінімального рівня жорстокості»
3. Процедура «habeas corpus act»
4. Порядок звернення та виконання рішень Європейського суду з прав людини

ТЕМАТИЧНИЙ ВИКЛАД ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1

ОСНОВИ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Мета вивчення

Сформувати розуміння необхідності забезпечення діалектичної єдності та відповідності між правами людини та стандартами правообмежень засуджених.

Основний зміст

Універсального визначення прав людини не існує. У самому загальному виді можна стверджувати, що права людини – це такі цінності, можливості і свободи, які має або повинна мати кожна людина в силу належності до людського роду. Ці права за своєю природою є універсальними, оскільки це права усіх людей без винятку.

Однак, на кожному історичному етапі форма і ступінь реалізації прав людини носить різний характер.

Різні погляди і офіційні доктрини прав людини у сучасному світі отримали відображення в ідеях *культурного релятивізму* і *універсальності прав людини*.

Універсальна концепція прав людини виходить з того, що усі люди на Питання практичного заняттяеті не можуть не визнавати цінності, які лежать в основі сучасного міжнародного права прав людини.

У свою чергу *культурний релятивізм* – це методологічна настанова, що заперечує універсальні загальнолюдські правові цінності, виходячи з очевидних відмінностей, притаманних окремим людським культурам і цивілізаціям.

У 70-ті роки XX ст. французько-чеський юрист Карел Вазак сформулював *концепцію поколінь прав людини*. За часом виникнення права людини поділяють на три покоління:

1) перше покоління – *традиційні ліберальні* цінності, сформульовані в процесі буржуазних революцій XVII-XVIII ст., а надалі конкретизовані в законодавстві і практиці європейських держав. Мова йде про особисті (громадянські) і політичні права – права на життя, свободу і особисту недоторканість, право на свободу думки, совісті, релігії, рівність перед законом, право на свободу від довільного арешту, затримання тощо;

2) друге покоління – *соціально-економічні права і свободи*. Вперше оформились і отримали законодавче закріплення в конституції СРСР 1936 року (т.зв. «Сталінська конституція»);

3) третє покоління – почало формуватися після другої світової війни у зв'язку з набуттям свободи і незалежності колоніальними народами. Це так звані *права народів або права солідарності*.

Останнім часом, з урахуванням глобалізації, науково-технічного прогресу та інших об'єктивних процесів виникли нові типи прав, які умовно об'єднують в четверте покоління – *інформаційні права і технології, право на смерть, право на розпорядження власним тілом, його органами і тканинами* тощо.

Література

1. Статут ООН від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Бехруз Х. Універсалізм і релятивізм цінностей у контексті діалогу правових культур. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 128–138.
4. Головін А.С. Права людини: інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Логос, 2017. 399 с.

5. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016 № 1(84). С. 19-29.

Ключові питання теми

1. Генезис концепції прав людини.
2. Права людини і природне право.
3. Універсальна концепція прав людини і культурний релятивізм.
4. Концепція поколінь прав людини.

Практичне завдання

1. Проаналізувати розвиток концепції прав людини, національні та міжнародно-правові стандарти прав людини до Другої світової війни.
2. Скласти порівняльну таблицю основних положень універсальної концепції прав людини і концепції культурного релятивізму.

Тема 2

УНІВЕРСАЛЬНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ І МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Мета вивчення

Розвинути вміння системно-структурного критичного аналізу ключових положень основних універсальних міжнародно-правових стандартів і механізмів забезпечення прав людини.

Основний зміст

Механізми *міжнародного захисту прав людини* – це система міжнародних (міждержавних) органів і організацій, які безпосередньо займаються захистом прав людини.

Такі (міждержавні) органи відрізняються тим, що вони створюються за *взаємною згодою* кількох держав, як правило, оформленою міжнародною угодою, діють у межах такої угоди, яка визначає їхні повноваження і спеціальні правила процедури.

Відповідно міждержавні правозахисні організації відрізняються тим, що:

а) вони дійсно мають вплив на уряди;

б) найчастіше їхні рішення обов'язкові для виконання, і в будь-якому випадку їхню думку не можна зігнорувати;

в) вони змушують міжнародне співтовариство звертати увагу на порушення прав людини.

Схематично всі правозахисні міжнародні організації можна розподілити на дві групи: універсальні та регіональні (міжнародна організація, учасниками якої є держави, розташовані в межах певного регіону земної кулі, наприклад, Європи, Африки чи Південної Америки.).

Універсальні правозахисні механізми – це органи й організації, які поширюють свою діяльність на весь світ, незалежно від державних і регіональних кордонів (*Рада з прав людини при Генеральній Асамблеї ООН, Комісія з прав людини ЕКОСОР ООН, Комітет з прав людини, Верховний комісар ООН з прав людини* тощо). У 1948 р. Генеральна Ассамблея ООН прийняла Всезагальну декларацію прав людини.

Універсальні правозахисні (механізми) органи поділяють на три види:

1) *Постійні* органи – Комісія ООН з прав людини, Комісія становища жінок.

2) *Органи*, створені згідно з міжнародними угодами, укладеними під егідою ООН. На виконання усіх цих угод були створені: *Комітет ООН з прав людини (не плутати з Комісією ООН), Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Комітет з расової дискримінації, Комітет проти катувань* тощо.

У рамках ООН було розроблено безліч міжнародних договорів про захист прав людини: Конвенція про ліквідацію усіх форм расової

дискримінації, Конвенція про запобігання катуванням та іншому жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню інші.

3) *Спеціалізовані установи* Організації Об'єднаних Націй є постійно діючими міжнародними організаціями, які працюють на підставі власних статутів і угод з ООН. Сьогодні існує 16 таких організацій, які займаються правами людини (*Міжнародна Організація Праці і Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури*)

Універсальними є міжнародно-правові **стандарти прав людини**, які сформульовані і функціонують під егідою ООН. До *універсальних* (й основних) міжнародно-правових стандартів прав людини, прийнятих в системі ООН, належать:

- Загальна декларація прав людини, 1948;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1966;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, 1966;
- Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі), 2015;
- Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поводження і покарання, 1984;
- Мінімальні стандартні правила ООН стосовно мір, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), 1990;
- Основні принципи поводження з ув'язненими, 1990.

У 1977 р. розпочав роботу спеціалізований конвенційний орган, створений для контролю за додержанням державами положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, 1966 – **Комітет ООН з прав людини** (не плутати з Комісією ООН). Основними функціями комітету є вивчення періодичних доповідей держав-учасниць про виконання положень Пакту, офіційне тлумачення положень Пакту, розгляд скарг приватних осіб та міждержавних повідомлень.

Для контролю за виконанням Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поводження і покарання у 1987 р. створено *Комітет ООН проти катувань*, а у 2002 р. у його складі – *Підкомітет з попередження катувань*.

Література

1. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Ассамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Від теорії міжнародного права до практики захисту прав людини: Lider Amicorum до 60-річчя проф. Всеволода Всеволодовича Мицика: монографія / за ред.: О.В. Задорожнього, О.Р. Поєдинок/ Київ; Одеса: Фенікс, 2016. 718 с.
3. Жебровська К.А. Універсалізм і релятивізм правових цінностей у діалозі правових систем : монографія Одеса : Фенікс, 2018. 222 с.
4. Цебенко С.Б. Всесвітні міжнародні стандарти з прав людини, прийняті Організацією Об'єднаних Націй. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7/2020. С. 424-427. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/109.pdf.
5. Шмельова Г.Г. Міжнародно-правові гарантії прав людини: загальнотеоретичний аспект. *Правові новели: науково-виробничий журнал*. 2016. № 1. С. 99–103. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/1_2016/24.pdf.

Ключові питання теми

1. Джерела універсальних міжнародно-правових стандартів прав людини.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.
3. Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: порядок розгляду індивідуальних повідомлень.

4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

Практичне завдання

Скласти проект індивідуальної заяви в Комітет ООН з прав людини за фактом порушення прав людини.

Тема 3

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ І МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Мета вивчення

Розвинути вміння системно-структурного критичного аналізу ключових положень основних міжнародно-правових стандартів і механізмів забезпечення прав людини в рамках Ради Європи.

Основний зміст

Регіональною міжнародною організацією називають, якщо її учасниками є держави, розташовані в межах певного регіону земної кулі, наприклад, Європи, Африки чи Південної Америки.

Види регіональних систем захисту прав людини:

1) *Міжамериканська* діє в рамках Організації Американських Держав і представлена Міжамериканською комісією з прав людини і Міжамериканським судом з прав людини.

2) *Африканська* система складається з Африканської комісії прав людини і народів, що є органом Організації Африканської Єдності. Вона діє на підставі Африканської хартії прав людини і народів. Комісія заслуховує кожні два роки звіти держав про законодавчі й інші заходи для захисту прав людини.

3) *Європейська система захисту прав людини* діє в рамках Ради Європи, членом якої Україна є від 1995 року. Головний європейський правозахисний орган – *Європейський суд прав людини*. Рішення цього Суду впливають на формування не тільки європейських, але і світових стандартів прав людини.

Рада Європи як міжурядова та міжпарламентська регіональна політична організація утворена у 1949 р. з метою створення єдиного європейського співтовариства, яке б ґрунтувалось на принципах свободи, демократії, визнання прав людини і верховенства права.

З цією метою Рада Європи:

- розробляє єдині норми для держав-учасниць;
- створює *єдину (уніфіковану) правозастосовну практику*.

Результатом цієї діяльності Ради Європи стало створення:

- *європейських стандартів* у сфері захисту прав людини як загальнообов'язкових норм, що містять усі життєво необхідні права і свободи;
- *європейської системи захисту* прав людини як системи механізмів застосування європейських стандартів.

Основними документами щодо захисту прав людини в системі Ради Європи є *Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод, 1950 р.* та *Європейська конвенція про попередження катувань і нелюдського або принижуючого гідності поводження і покарання, 1987 р.*

За дотриманням основного документу щодо захисту прав людини - Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. – «слідкує» *Європейський суд з прав людини*, який розглядає як індивідуальні скарги так і скарги держав-учасниць.

Можливість звернення до ЕСПЛ у громадян України з'явилась з *серпня 1997 р.*

У порівнянні з іншими регіональними системами захисту прав людини європейська система є найбільш розвинутою і юридично ефективною.

Література

1. Європейська конвенція з попередження катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання 1987 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Рішення Європейського суду з прав людини щодо порушення прав в'язнів з 2016 по 2021 рік / упоряд. Є. Ю. Захаров. Харків: Права людини, 2021. 572 с.
3. Черноусов А., Кобзін Д., Щербань С., Мартиненко О. Національний превентивний механізм проти катувань та жорстокого поводження в Україні. Х., 2019. URL: file:///C:/Users/User/Desktop/nacionalnyj-preventivnyj-mehanizm-protiv-pytok-i-zhestokogo-obrascheniya-npm-v-ukraine.pdf
4. Човган В.О. Пенітенціарна система України та стандарти Європейського комітету з запобігання катуванням. Харків: Права людини, 2021. 436 с.
5. Ягунов Д.В. Практика ЄСПЛ (питання кримінального та цивільного судочинства, захисту власності, приватного і сімейного життя) / 4-те вид., перероб, і доп. За ред. Й.Л. Бронза. Одеса : Фенікс, 2019. 502 с

Ключові питання теми

1. Захист прав людини в рамках Ради Європи: порівняльний аналіз з іншими регіональними механізмами.
2. Джерела формування європейських стандартів прав людини в сфері кримінального правосуддя.
3. Діяльність Комітету з попередження катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.
4. Проблема конкуренції двох європейських систем захисту.

Практичне завдання

Дослідити та здійснити порівняльний аналіз «права на ефективне відновлення в правах», викладене в ст. 8 Загальної декларації прав людини та ст. 13 Європейської конвенції про права людини відповідно.

Тема 4

СТАНДАРТИ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ, ПРИЙНЯТІ В СИСТЕМІ ООН

Мета вивчення

Розвинути вміння системно-структурного критичного аналізу ключових положень основних міжнародно-правових стандартів ув'язнених, прийняті в системі ООН.

Основний зміст

Пенітенціарні норми були узгоджені міжнародною спільнотою і в їх основі лежить *Загальна декларація прав людини* та ухвалені на її розвиток два міжнародних пакти: *про громадянські і політичні права та про економічні, соціальні і культурні права*, які містять відповідні положення щодо поводження з особами, позбавленими волі.

Крім цих міжнародних документів загального (універсального) характеру існує доволі великий перелік документів, що доповнюють і деталізують загальні принципи і безпосередньо стосуються засуджених та затриманих осіб: Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (1955 р.), Конвенція ООН проти катувань (1984 р.), Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила, 1985 р.), Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.), Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження із засудженими (Правила Мандели, 2015 р.) тощо.

Резолюція № 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 р. *«Звід принципів захисту всіх осіб, які підлягають затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі»*, визначає основні положення, що їх мають

дотримуватися особи, які проводять арешт. Так, передбачається, що положення «жорстокі, нелюдські чи принижуючі гідність види поводження і покарання» повинно тлумачитися таким чином, щоб забезпечити найширший захист проти зловживань фізичного чи психологічного характеру, включаючи утримання затриманої чи ув'язненої особи в умовах, які тимчасово чи постійно позбавляють її будь-якого з природних почуттів: зору, слуху, просторової або часової орієнтації».

Нові *Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями* були ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН у травні 2015 р. й отримали назву *«Правила Мандели»* на знак поваги до спадку покійного президента Південної Африки Нельсона Мандели, який провів у в'язниці 27 років в ході боротьби за права людини, рівність, демократію і мир в усьому світі. Резолюцією ООН 64/13 було засновано Міжнародний День Нельсона Мандели, що відмічається щорічно 18 липня, а у 2015 р. цей день був названий «Днем Мандели на захист прав в'язнів».

Міжнародні стандарти поводження із засудженими та затриманими, що являють собою систему норм та принципів, закріплених у міжнародно-правових джерелах, визначають основні принципи утримання засуджених; класифікацію осіб, які позбавляються волі; організацію умов відбування покарання в місцях позбавлення волі; організацію внутрішнього режиму відбування покарання та контакти із зовнішнім світом; дисципліну; харчування; правову допомогу; медико-санітарне обслуговування; трудову діяльність; навчання та користування книгами; питання релігії та відправлення культу; інформування засуджених і подання ними скарг; зберігання майна засуджених; перевезення засуджених; особливості утримання жінок, неповнолітніх, немовлят, іноземних громадян.

Література

1. Звід принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню та ув'язненню в будь-якій формі (1989 р.) URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_206.
2. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (2015 р.) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212/page.
3. Батиргареева В. С. Питання боротьби з рецидивною злочинністю у матеріалах конгресів ООН щодо запобігання злочинності та поводження з правопорушниками. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2020. Вип. 39. С. 23–31.
4. Ягунов Д. В. «Malleus Maleficarum» of modern society: preconditions and prevalence of torture in XXI century and the policy of combating torture. *Вісник Донецького національного університету ім. Василя Стуса. Серія Політичні науки*, 2020. Вип. 5. С. 58–97.
5. Handbook on Dynamic Security and Prison Intelligence. Criminal justice handbook series. New York. 2015. URL: https://i-rc.org.ua/files/UNODC_Handbook_on_Dynamic_Security_and_Prison_Intelligence.pdf

Ключові питання теми

1. ООН у забезпеченні міжнародно-правових стандартів прав людини.
2. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (2015 р.) (Правила Мандели).
3. Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.) .
4. Міжнародні стандарти управління пенітенціарними установами.

Практичне завдання

Порівняльна характеристика Європейських пенітенціарних правил та Мінімальних стандартних правил поводження з засудженими

Тема 5

СТАНДАРТИ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ, ПРИЙНЯТІ В СИСТЕМІ РАДИ ЄВРОПИ

Мета вивчення

Розвинути вміння системно-структурного критичного аналізу ключових положень основних міжнародно-правових стандартів ув'язнених, прийняті в системі Ради Європи.

Основний зміст

Еволюційні зміни у суспільстві, політиці по боротьбі із злочинністю, практиці винесення вироків, проведенні дослідження, а також приєднання до Ради Європи нових держав-членів привели до значних змін у сфері організації управління пенітенціарними установами і поводження із в'язнями.

Ключову роль у них (змінах) відіграло безперервно зростаюче число рішень, ухвалених Європейським судом з прав людини щодо застосування статей *Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод* (1950 р.) про основні права засуджених, і стандарти, розроблені *Європейським комітетом з попередження тортур і нелюдських чи таких, що принижують гідність видів поводження чи покарання*, – про поводження з ними.

Європейський комітет з проблем злочинності доручив Раді по співробітництву у кримінальній сфері привести діючі правила у відповідність з вірцевими сучасними пенітенціарними практиками. Результатом стала нова, діюча й сьогодні, редакція *Європейських пенітенціарних правил*, ухвалена Рекомендацією R(2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць Ради Європи 11 січня 2006 р.

Нинішня редакція Європейських пенітенціарних правил має ту ж саму мету та базується на попередніх в'язничних стандартах і на цінностях *Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних*

свобод. Остання стаття (108) нових Правил передбачає їх подальше оновлення.

У *Європейських пенітенціарних правилах* зазначено, що *тюремне ув'язнення* має здійснюватися за певними *принципами*. Зокрема, тюремне ув'язнення повинно використовуватися як крайній захід, тобто засновується на принципі *ultima ratio*. Його метою є зниження чисельності засуджених, які утримуються в пенітенціарних установах, до мінімально можливого рівня. Підкреслюється важливість використання покарання у виді *позбавлення волі* на певний строк та довічного позбавлення волі лише як *виняток* і за вчинення найбільш тяжких злочинів. Для більшості засуджених слід розглядати можливість застосування *альтернативних* позбавленню волі *видів покарань*. Строк досудового ув'язнення повинен бути *пропорційним* строку покарання.

Робота в пенітенціарних установах розглядається як державна служба, що передбачає *добір персоналу* пенітенціарної установи, його фахову підготовку, досвід управління пенітенціарною установою, інформування громадськості тощо. Всі пенітенціарні установи повинні регулярно *інспектуватися* державними органами та піддаватися незалежному моніторингу.

Література

1. Європейська конвенція з попередження катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання 1987 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Європейські тюремні правила, оголошені рекомендацією № К (87) 3 Комітету міністрів Ради Європи від 12 лютого 1987 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
3. Денисов, С., Заїка, Д. (2021). Міжнародно-правові стандарти щодо виправлення та ресоціалізації засуджених. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*, (1), 49-66. <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2021.1.04>.

4. Колб О.Г., Кухта М. Про зміст поняття «міжнародні стандарти поводження із засудженими». Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка», 2020. Львів. С. 161-162.

5. Шумна Л.П., Денисенко К.В., Бессараб А.С., Правове регулювання соціальних прав засуджених до позбавлення волі. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Вип. 85 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2020. С. 255-264.

Ключові питання теми

1. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини (1950 р.) та Європейська конвенція про попередження катувань і нелюдського або принижуючого гідність поводження і покарання (1987 р.).

2. Європейські пенітенціарні правила.

3. Основні принципи поводження з ув'язненими (Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р.).

4. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи стосовно системи ув'язнення та поводження з небезпечними злочинцями від 24 вересня 1982 р.

Практичне завдання

Дослідити проблему відомчої належності (підпорядкованості) служби виконання покарань в світовій пенітенціарній практиці (п'ять країн на вибір).

Тема 6

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПОВОДЖЕННЯ З ЗАСУДЖЕНИМИ ДО АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИДІВ ПОКАРАНЬ

Мета вивчення

Розвинути вміння системно-структурного критичного аналізу ключових положень основних міжнародно-правових стандартів поведінки із засудженими до альтернативних видів покарання.

Основний зміст

Головними *проблемами* в пенітенціарних практиках щодо позбавлення волі на сьогодні є:

- Індустріалізація
- Переповнення в'язниць
- Мілітаризація
- Колективізм
- Тортури і смертність
- Поширення інфекційних захворювань
- Насильство та масові заворушення у в'язницях
- Фінансування

Токійські правила (1990 р.) спрямовані на застосування заходів, *альтернативних* тюремному ув'язненню. Такими санкціями можуть бути: а) усні санкції, такі як зауваження, догана й попередження; б) умовне звільнення від відповідальності; с) обмеження в цивільних правах; d) економічні санкції; такі як штрафи чи штрафодні; е) конфіскація майна; f) повернення майна жертві або ж компенсація матеріальних збитків; g) умовне покарання або ж покарання з відстрочкою; h) умовне звільнення з ув'язнення й установлення судового нагляду; і) суспільно корисні роботи; j) перебування вдень у виправній установі; k) домашній арешт; l) будь-яке інше поведінка, не пов'язане з тюремним ув'язненням.

Токійські правила рекомендують застосовувати до правопорушників заходи, не пов'язані з тюремним ув'язненням, силами громадськості, уникаючи по можливості формального розгляду справи у суді, що можна розглядати як заклик до *позасудової форми правосуддя*.

Європейські положення щодо громадських санкцій і заходів загалом не суперечать Токійським правилам, однак їх особливістю є рекомендація застосовувати громадські санкції і заходи замість покарання (і не тільки у виді тюремного ув'язнення). Це означає, що рекомендовані Європейськими положеннями громадські заходи є *альтернативою покаранням*.

Головна ідея застосування *громадських санкцій та заходів* полягає в тому, що вони дозволяють залишити правопорушників у контакті зі всіма чинними механізмами *соціального контролю у суспільстві*, надаючи можливість особі реінтегруватись до соціального життя, що є більш ефективним, ніж після перебування особи у місцях позбавлення волі.

Це підтверджено Рекомендаціями № (99)22, що були прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 30 вересня 1999 р. і передбачають застосування до правопорушників таких *заходів*:

- умовне звільнення, що застосовується без винесення вироку про покарання;
- громадські роботи (тобто неоплачувана робота на користь суспільства);
- інтенсивний нагляд з боку громадськості;
- переговори між правопорушником і потерпілим або відшкодування завданої потерпілому шкоди;
- обмеження свободи пересування (домашній арешт) із використанням електронних методів стеження;
- застосування заходів медичного характеру, обумовлених контрактом на лікування окремих категорій правопорушників осіб, які перебувають у певній залежності (від алкоголізму, наркотиків).

Література

1. Ягунов Д. В. Пенітенціарна політика як складова соціального контролю : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 674 с.
2. Fukuyama F. Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2018, 240 pp. URL: [https://psipp.itb-ad.ac.id/wp-content/uploads/2020/10/Francis-Fukuyama-Identity -The-Demand-for-Dignity-and-the-Politics-of-Resentment-0-Farrar-Straus-and-Giroux.pdf](https://psipp.itb-ad.ac.id/wp-content/uploads/2020/10/Francis-Fukuyama-Identity-The-Demand-for-Dignity-and-the-Politics-of-Resentment-0-Farrar-Straus-and-Giroux.pdf).
3. Probation and Parole Systems Marked by High Stakes, Missed Opportunities. URL: <https://www.pewtrusts.org/en/research-and-analysis/issue-briefs/2018/09/probation-and-parole-systems-marked-by-high-stakes-missed-opportunities>.
4. Probation Service Systems in Europe. <http://www.kriminalforsorgen.dk/>.
5. Highest to Lowest – Prison Population Rate. URL: http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14.

Ключові питання теми

1. Проблема зменшення тюремного населення.
2. Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (1990 р.) (Токійські правила)
3. Європейські положення щодо громадських санкцій і заходів (1992 р.)
4. Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (1964 р.)

Практичне завдання

Здійснити огляд взірцевих пенітенціарних практик щодо застосування альтернативних покарань.

Тема 7

СТАНДАРТИ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Мета вивчення

Розвинути вміння системно-структурного критичного аналізу практики Європейського суду з прав людини.

Основний зміст

У нинішньому вигляді *Європейський суд з прав людини* функціонує з 1998 року. Раніше діяла Європейська комісія з прав людини та ЄСПЛ. З прийняттям Протоколу № 11 до Європейської конвенції їх замінено єдиним постійно діючим ЄСПЛ. ЄСПЛ складається з суддів, кількість яких дорівнює кількості держав-учасниць конвенції.

Правовою основою діяльності Європейського суду з прав людини є *Конвенція про захист прав людини та основних свобод* і *Регламент Європейського суду з прав людини*. Конвенція виходить з того, що права людини повинні перш за все захищатися на національному рівні. У зв'язку з цим система прав людини, заснована на Європейській конвенції, є додатковою (субсидіарною) по відношенню до національних правових систем.

До прав, які можуть бути захищені Європейським Судом, відносяться право: а) на життя; б) на повагу до гідності; в) на свободу і особисту недоторканність; г) на законність обвинувачення і справедливість незалежного і безстороннього суду; д) підозрюваного, обвинуваченого та підсудного на захист; е) на те, що відносно кожної людини закон не матиме зворотної сили, крім випадків, коли він пом'якшує чи скасовує відповідальність особи; ж) засудженого на перегляд вироку; з) на відшкодування шкоди, завданої незаконним засудженням; й) не бути вдруге

покараним за один і той самий злочин; і) на невтручання в особисте і сімейне життя; к) на недоторканність житла; л) на таємницю листування; м) на свободу думки, совісті і релігії; н) на свободу виявлення поглядів; о) на свободу мирних зборів;); р) на створення сім'ї, т) на приватну власність; у) на освіту; ф) виборче право; ц) на вільне пересування і свободу вибору місця проживання.

Європейський Суд не відмінює та не змінює рішення національних судів, а виносить нове рішення, яке є обов'язковим для виконання державою.

Відповідно до Конвенції Суд може розглядати, заяви держав – учасниць Європейської конвенції з прав людини з питань порушення Конвенції в інших державах-членах (ст. 33), та заяви окремих осіб, груп і неурядових організацій про порушення прав людини, що мали місце в державах-членах (ст. 34). Порядок розгляду таких заяв різний.

У разі звернення до Суду *держави-учасниці*, Суд розглядає цю заяву, досліджує представлені факти, а в разі необхідності може провести розслідування. Держава, щодо якої було подано заяву, повинна створити всі необхідні умови для встановлення викладених у ній фактів.

Процедура розгляду Європейським судом з прав людини заяв *окремих осіб, груп і неурядових організацій* більш складна:

1) мають бути дотримані умови, що стосуються суб'єкта подачі заяви. Якщо це особа, то нею вважається як індивід, так і юридична особа. Якщо це група осіб, то справа має стосуватися ідентичного порушення прав усіх осіб, що складають групу. Якщо це неурядова організація, то для її звернення до Європейського суду мають бути дотримані умови, що належать до критеріїв «асоціацій».

2) для звернення до Європейського суду з прав людини необхідно, щоб заявник вичерпав усі внутрішньодержавні способи правового захисту свого права.

3) заява може бути прийнята, якщо з дня ухвалення останнього рішення у цій справі внутрішньодержавними судовими органами минуло не більше чотирьох місяців.

4) Європейський суд не розглядає: анонімні заяви; заяви, які одного разу вже були розглянуті Європейським судом з прав людини; заяви, що є предметом розгляду в іншому міжнародному органі із захисту прав людини; заяви, несумісні з положеннями Конвенції.

Процес розгляду скарги в ЄСПЛ не припускає витрат; процедура є *безкоштовною*. Участь адвоката є *не обов'язковою*.

Основними **вимогами**, які містяться в рішеннях ЄСПЛ, є: виплата відшкодування; додаткові міри індивідуального характеру з метою відновлення порушених прав стягувача; міри загального характеру, спрямовані на усунення системних проблем, що призвели до порушення Конвенції, та їх причин.

Порядок виконання рішень ЄСПЛ визначено Законом України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини». Державним органом, відповідальним за виконання цих рішень, є Міністерство юстиції України.

Література

1. Довідник із застосування статті 5 Право на свободу та особисту недоторканість Конвенції/Рада Європи/ Європейський Суд з прав людини, 2014. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf.

2. Ягунов Д.В. Практика ЄСПЛ (питання кримінального та цивільного судочинства, захисту власності, приватного і сімейного життя) / 4-те вид., перероб, і доп. За ред. Й.Л. Бронза. Одеса : Фенікс, 2019. 502 с

3. Рішення Європейського суду з прав людини щодо порушення прав в'язнів з 2016 по 2021 рік / упоряд. Є. Ю. Захаров. Харків: Права людини, 2021. 572 с.

4. Kim J. Habeas Corpus. Legal Information Institute. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/habeas_corpus.

5. Short guide to the European Convention on Human Rights. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/ECHR.htm/>

Ключові питання теми

1. Поняття «абсолютно необхідного» застосування сили та «суворої відповідності» застосовуваної сили досягненню цілей.
2. Доктрина «мінімального рівня жорстокості».
3. Процедура «habeas corpus act».
4. Порядок звернення та виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Практичне завдання

Дослідити рішення Європейського суду з прав людини щодо порушень прав засуджених в Україні.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ

1. Поняття прав людини. Генезис концепції прав людини.
2. Права людини і природне право.
3. Універсальна концепція прав людини і культурний релятивізм.
4. Поняття і періодизація поколінь прав людини.
5. Типологізація прав-зобов'язань держав: негативні права і позитивні зобов'язання.
6. Поняття і класифікація міжнародно-правових стандартів прав людини.
7. Універсальні і регіональні міжнародно-правові стандарти прав людини: загальна характеристика.
8. Роль Організації Об'єднаних Націй у формуванні і забезпеченні міжнародно-правових стандартів прав людини.
9. Загальна декларація прав людини як джерело універсальних міжнародно-правових стандартів прав людини.
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права про стандарти прав людини.
11. Комітет ООН з прав людини.
12. Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: порядок розгляду індивідуальних повідомлень.
13. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.
14. Комітет проти катувань.
15. Захист прав людини в рамках Ради Європи: загальна характеристика і порівняльний аналіз з іншими регіональними механізмами.
16. Європейська конвенція захисту прав людини і основних свобод як джерело формування європейських стандартів прав людини.

17. Прецедентне право Ради Європи: поняття і проблеми імплементації в Україні.
18. Поняття і структура прецеденту (*stare decisis*) та його видів.
19. Характер і значення рішень Європейського Суду з прав людини в пенітенціарній доктрині та практиці.
20. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Протоколів 1, 2, 4, 7 і 11 до Конвенції».
21. Європейський Суд з прав людини: порядок звернення і функції.
22. Предметна, темпоральна, персональна і просторова юрисдикція Конвенції та Суду.
23. Міждержавні та індивідуальні скарги (*Inter-State and individual petition*) до Суду.
24. Суб'єкти, які мають право на звернення до Суду.
25. Поняття жертви (*Victim*), потенційні і непрямі жертви.
26. Процедура розгляду скарги в Суді.
27. Порядок виконання рішень Європейського суду з прав людини.
28. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987)
29. Комітет з попередження катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.
30. Європейська Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р.
31. Проблема конкуренції двох європейських систем захисту.
32. Визначення поняття «життя» і «право на життя».
33. Питання про початок і закінчення життя. Проблемні питання евтаназії.
34. Стаття 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.
35. Стаття 2 Європейської конвенції про права людини.
36. Система винятків із загальної заборони позбавлення життя.

37. Протоколи №№ 6, 13 до Європейської конвенції про права людини. Скасування страти.
38. Поняття «абсолютно необхідного» застосування сили та «суворой відповідності» застосовуваної сили досягненню цілей.
39. Захист індивіда від будь-якого довільного позбавлення життя державою.
40. Поняття і види страт. Заборона позаконних, свавільних і сумарних (масових) страт.
41. Насильницькі зникнення людей.
42. Страта в контексті права на життя.
43. Права осіб, засуджених до страти. Заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до страти 1984 року.
44. Законодавство України, що регламентує застосування зброї силами правопорядку.
45. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 року.
46. Катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання: визначення поняття і питання ступеня поводження.
47. Критерії розмежування катувань, нелюдського поводження і принижуючого гідність поводження.
48. Неприпустимість застосування методів сенсорної депривації.
49. Визначення психологічного катування.
50. Безпідставна жорстокість і принизливе поводження.
51. Право осіб, позбавлених волі на гуманне поводження і повагу гідності, властивої людській особистості.
52. Страта в контексті права на захист від катувань і інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.
53. Затримка виконання смертного вироку.

54. Поняття права на свободу і особисту недоторканність.
55. Загальна Декларація прав людини (статті 3, 9).
56. Поняття арешту і затримання.
57. Зміст терміна «позбавлення волі».
58. Поняття довільного арешту, незаконного арешту і затримання.
59. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права (стаття 9).
60. Стаття 5 Європейської конвенції прав людини: загальна характеристика.
61. Поняття позбавлення волі в контексті Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод.
62. Припустимі випадки позбавлення волі в порядку кримінального судочинства.
63. Право бути обізнаним про причини арешту і будь-які пред'явлені обвинувачення. Тлумачення «негайно».
64. Негайне доставляння затриманого (арештованого) до судді або іншій посадовій особі.
65. Визначення поняття судді (іншої посадової особи): незалежність від виконавчої влади і сторін, право прийняти рішення; судовий характер процедури.
66. Право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення до суду.
67. Обґрунтованість тривалості строку: складність справи, ведення справи владою, поведінка затриманого.
68. Загальні положення правила «habeas corpus».
69. «Habeas corpus» відносно психічно хворих осіб.
70. «Habeas corpus» при арешті з метою екстрадиції.
71. «Habeas corpus» в умовах надзвичайного стану.
72. Визначення поняття «приватне життя».
73. Межі, у яких автономність певної особи користується захистом.

74. Право не піддаватися свавільному або незаконному втручанню в приватне життя, свавільним або незаконним зазіханням на недоторканність житла або таємницю кореспонденції.
75. Умови допустимості втручання в приватне життя.
76. Обмеження права на приватне життя.
77. Право на недоторканність.
78. Поняття «необґрунтованого обшуку».
79. Право на повагу таємниці кореспонденції.
80. Спостереження і збір даних.
81. Прослуховування телефонних розмов.
82. Проблема зменшення тюремного населення.
83. Контроль над кореспонденцією ув'язнених: цензура і перлюстрація кореспонденції.
84. Доступ до суду (формальна і реальна можливість звернення до суду).
85. Справедливість: загальні положення.
86. Концепція справедливості судового розгляду.
87. Міжнародно-правові стандарти поводження із засудженими до альтернативних видів покарання.
88. Презумпція невинуватості.
89. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини про поводження з особами, позбавленими волі.
90. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (2015)
91. Європейські пенітенціарні правила у сфері поводження із правопорушниками.
92. Міжнародні стандарти управління пенітенціарними установами.
93. Проблема зменшення тюремного населення.
94. Основні принципи поводження з ув'язненими (Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р.).

- 95. Вимоги до умов утримання ув'язнених: матеріально-побутове і медико-санітарне забезпечення.
- 96. Дисциплінарна практика в місцях позбавлення волі.
- 97. Праця ув'язнених.
- 98. Безробіття і виробничі проблеми.
- 99. Забезпечення прав підслідних ув'язнених.

РЕСУРСИ ДЛЯ НАВЧАННЯ

Список основних джерел

1. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (1957 р.). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212/page.
2. Декларація про захист всіх осіб від катувань і інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1975 р.) URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_085.
3. Конвенція проти катувань і інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання (1984р.) URL: zakon.rada.gov.ua.
4. Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку (1979 р.) URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_282.
5. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила, 1985 р.) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
6. Звід принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню та ув'язненню в будь-якій формі (1989 р.) URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_206.
7. Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила, 1990 р.) URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_907.
8. Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990р.) URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_205.
9. Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками від 30 листопада 1964 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU64001K.html.
10. Європейська конвенція з попередження катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання 1987 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

11. Європейські тюремні правила, оголошені рекомендацією № К (87) 3 Комітету міністрів Ради Європи від 12 лютого 1987 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
12. Резолюція Комітету міністрів Ради Європи від 9 березня 1976 р. «Про деякі міри покарання, альтернативні позбавленню волі» URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_050.
13. Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів, оголошені рекомендацією № К. (92) 16 Комітету міністрів Ради Європи URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_047.
14. Рекомендація CM/Rec (2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію: Прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року. URL: http://kvs.gov.ua/rekomendacia_2010.pdf.
15. Автухов К.А. Кримінально-виконавче право. Харків: Право, 2016. 157 с.
16. Гальцова О.В. Щодо впливу персоналу установ виконання покарань на засуджених до позбавлення волі. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 280–284.
17. Рішення Європейського суду з прав людини щодо порушення прав в'язнів з 2016 по 2021 рік / упоряд. Є. Ю. Захаров. Харків: Права людини, 2021. 572 с.
18. Романов М. В. Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права. Харків: Права людини, 2015. 256 с.
19. Фріс П. Л. Ідеологія кримінально-правової політики : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2021. 389 с.
20. Черноусов А., Кобзин Д., Щербань С., Мартиненко О. Національний превентивний механізм проти катувань та жорстокого поводження в Україні. Х.: Права людини, 2019. URL: <file:///C:/Users/User/Desktop/nacionalnyj-preventivnyj-mehanizm-protiv-pytok-i-zhestokogo-obrascheniya-npm-v-ukraine.pdf>

21. Човган В. О. Пенітенціарна система України та стандарти Європейського комітету з запобігання катуванням. Харків: Права людини, 2021. 436 с.
22. Ягунов Д. В. Практика ЄСПЛ (питання кримінального та цивільного судочинства, захисту власності, приватного і сімейного життя) / 4-те вид., перероб, і доп. За ред. Й.Л. Бронза. Одеса : Фенікс, 2019. 502 с
23. Ягунов Д. В. Пенітенціарна політика як складова соціального контролю : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 674 с.
24. Fukuyama F. Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2018, 240 pp. URL: [https://psipp.itb-ad.ac.id/wp-content/uploads/2020/10/Francis-Fukuyama-Identity -The-Demand-for-Dignity-and-the-Politics-of-Resentment-0-Farrar-Straus-and-Giroux.pdf](https://psipp.itb-ad.ac.id/wp-content/uploads/2020/10/Francis-Fukuyama-Identity-The-Demand-for-Dignity-and-the-Politics-of-Resentment-0-Farrar-Straus-and-Giroux.pdf).
25. Short guide to the European Convention on Human Rights. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/ECHR.htm/>

Список допоміжних джерел

1. Денисов, С., Заїка, Д. (2021). Міжнародно-правові стандарти щодо виправлення та ресоціалізації засуджених. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*, (1), 49-66. <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2021.1.04>.
2. Колб О.Г., Кухта М. Про зміст поняття «міжнародні стандарти поведінки із засудженими». Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка», 2020. Львів. С. 161-162.
3. Казначєєва Д. В. Регламентація умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у законодавствах закордонних країн. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1. С. 39–46.

4. Красій М. О. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем : монографія. Калуш : Петраш К.Т., 2020. 153 с.
5. Телефонко Б. М. Пенітенціарний і постпенітенціарний рецидив. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. XXIV. Одеса : Гельветика, 2019. С. 120-125.
6. Фріс П. Л., Харченко В. Б. Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Івано-Франківськ-Харків, 2016. 419 с.
7. Шумна Л.П., Денисенко К.В., Бессараб А.С., Правове регулювання соціальних прав засуджених до позбавлення волі. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Вип. 85 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2020. С. 255-264.
8. Ягунов Д. В. «Malleus Maleficarum» of modern society: preconditions and prevalence of torture in XXI century and the policy of combating torture. *Вісник Донецького національного університету ім. Василя Стуса. Серія Політичні науки*, 2020. Вип. 5. С. 58–97.
9. Ягунов Д. В. Наднаціональність пенітенціарної політики: глобалізаційні процеси та в'язнична приватизація. *Політичне життя*, 2020. Вип. 2. С. 71–81.
10. Ягунов Д. В. Паноптизм і пенальні практики суспільства Постмодерну. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політичні студії*, 2020. Вип. 30. С. 240–249.
11. Ягунов Д. В. Пенітенціарна політика в добу глобалізації: «приватне» versus «публічне» (сучасний стан в'язничної приватизації). *European political and law discourse*, 2020. Volume 7. Issue 4. P. 71–87.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <https://www.un.org/ru/> – офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй;
2. <https://www.un.org/en/ga/> – офіційний сайт Генеральної Асамблеї ООН;
3. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Home.aspx> – офіційний сайт Ради ООН з прав людини;
4. <https://www.coe.int/ru/> – офіційний сайт Ради Європи;
5. <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home> – офіційний сайт Європейського Суду з прав людини;
6. <http://www.kriminalforsorgen.dk/> – Probation Service Systems in Europe.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	3
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДІСЦИПЛІНИ.....	4
ТЕМАТИЧНИЙ ВИКЛАД ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДІСЦИПЛІНИ.....	9
Тема 1. Основи сучасної концепції прав людини.....	9
Тема 2. Універсальні міжнародно-правові стандарти і механізми захисту прав людини.....	11
Тема 3. Європейські стандарти і механізми захисту прав людини.....	15
Тема 4. Стандарти прав ув'язнених, прийняті в системі ООН.....	18
Тема 5. Стандарти прав ув'язнених, прийняті в системі Ради Європи.....	21
Тема 6. Міжнародно-правові стандарти поведження із засудженими до альтернативних видів покарання.....	24
Тема 7. Стандарти обмежень прав засуджених у практиці Європейського суду з прав людини.....	27
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ.....	31
РЕСУРСИ ДЛЯ НАВЧАННЯ.....	37

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

*Аркуша Лариса Ігорівна
Федчун Наталія Олександрівна
Дикий Олег Вікторович
Д'ячкова Марія Олегівна
Пожар Вадим Георгійович*

ПЕНІТЕНЦІАРНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Навчально-методичний посібник

*Для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії,
спеціальність – 081 «Право»*

Підписано до друку 28.12.2021.
Ум-друк. арк. 2,2. Зам. № 2112-27.

Видано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com